

Az interkulturalitás szerepe a nyelvtanításban

Holló Dorottya: Kultúra és interkulturalitás a nyelvórán

Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem, L'Harmattan Kiadó, 2019, 140 p.

Holló Dorottya írása a magyar nyelv-tanároknak szóló zsebkönyvsorozat egyik darabja. A bevezető részből kiderül, hogy nem elég egy idegen nyelvet pusztán megtanulni, hanem annak eltérő kommunikációs szituációkhoz kapcsolódó használatát is el kell sajátítani. Ehhez azonban a nyelvtanulóknak szükségük van interkulturális készségekre, amiket a nyelvórákon lehet kialakítani a nyelv és kultúra integrált oktatása révén.

A második fejezet a *Kultúra és interkulturalitás* címet kapta. Elsőként a kultúra nyelvtanításban betöltött szerepével ismerkedhetünk meg. Az 1980-as évektől elterjedt kommunikatív nyelvtanítás célja az, hogy valós beszédhelyzetekben is felhasználható nyelvtudással ruházza fel a tanulókat, akik a kulturális háttértudásuk és attitűdjeik segítségével a szituatív nyelvhasználat szabályainak megfelelően képesek kommunikálni. Az idegennyelv-oktatásban mégis fejlődést okoz a kultúra tanítása, mivel a nemzetközi nyelvvizsgaszteken objektív okokból nem jut szerep a kulturális ismereteknek. Azonban a nyelvtanulást lehetetlen elválasztani a kultúra tanulásától, mert a nyelv csak a kultúrával együtt tud létezni (Seelye, 1993), a sikeres kommunikációhoz pedig elengedhetetlen a célnyelvi kultúra ismerete.

Az idegen nyelvi beszélők valójában interkulturális beszélők, akik nyelvi és szociolingvisztikai tudásuk használatával képesek eltérő kultúrák között is biztosítani a hatékony kommunikációt.

Ezt követően a szerző megismertet minket a kultúra fogalmának eltérő definícióival, amelyeket az alábbi módon összegez: „A kultúra a generációk során továbbadott, a szocializációs folyamatban tanult közös értékek, ismeretek, látásmódok, elképzelések, viselkedési- és kommunikációs minták valamint attitűdök együttese, amelyek meghatározóak lehetnek egy csoport tagjaira és megkülönböztethetik őket egy másik csoporttól.” (Holló, 2019, 16–17. o.).

A nyelvhasználatához kapcsolódó kulturális tudás három fontos területhez kapcsolódik: országismeret, beszéd- és viselkedéskultúra, valamint szövegszerkezet és szövegkezelés. Ezen ismeretek hozzásegítenek minket a társadalmi és morális tudatossághoz, a nyílt gondolkodáshoz, a civilizációs háttértudáshoz, a megfelelő viselkedésminták és önbizalom kialakításához.

Egyaránt fontos a kisbetűs és nagybetűs kultúra ismerete, valamint a Hymes (1972) által megalkotott kommunikatív kompetencia megléte, amely a következőket tartalmazza: grammatikai, szövegszerkesztési, szociolingvisztikai és stratégiai kompetencia (Canale & Swain, 1980). Ezt a modellt különböző kutatók további kompetenciákkal (szociokulturális, szociális, pragmatikai), valamint a kulturális és interkulturális tudatosság fogalmaival bővítették ki.

A szerző külön kitér arra is, hogy a kultúra bizonyos részei láthatóak, könnyen észrevehetőek a mindennapi érintkezések során (pl. szokások, hagyományok, művészet), míg egyes rétegek teljesen láthatatlanok (pl. a magyart idegen nyelvként beszélők nehezen értik meg az udvariassági formulák jelentésárnyalatát). Itt kerül megemlítésre a klasszikus jéghegy modell, amely bemutatja Levine & Adelman (1993) alapján, hogy a kultúra legnagyobb része el van rejtve és közvetlenül nem érzékelhető. Kapunk is néhány gyakorlati példát, amelyeken keresztül megérthetjük, hogy a kultúra elemei hogyan lehetnek kívülről is jól láthatók (pl. köszönések), miközben rengeteg mögöttes tartalmat hordoznak magukban.

Az interkulturalitás egyre nagyobb szerephez jut az idegennyelv-tanításban. Már nem a tökéletes célnyelvi nyelvhasználat a követendő minta (ami csak az anyanyelvi beszélőkre jellemző), hanem a nyelvi, kulturális és kommunikációs képességek együttes fejlesztése a cél. Fontos, hogy az etnocentrikus világszemlélet idővel átalakuljon kulturális relativizmussá (másnéven etnorelativizmus), amely az újdonságok és a különbözőségek elutasítása helyett a kulturális sokszínűséget helyezi előtérbe, és minden jelenséget elfogulatlanul vizsgál. Az etnorelatív gondolkodásmód kialakításában fontos szerepet játszanak a nyelvtanárok.

Emellett megkülönböztetünk enkulturációt (saját kultúránk elsajátítása a szocializáció során) és akkulturációt (idegen kultúrák elsajátítása). A nyelvórákon lehetőség van a nyelv és a kultúra párhuzamos tanítására, amellyel az akkulturációt tudjuk elősegíteni. Minél jobban ismerünk egy nyelvet, annál inkább elmerülünk a célkultúrában, és ez fordítva is igaz. A könyvben részletezésre kerül még Acton & Walker de Felix (1986) akkulturációs modellje is, az Enyedi (2000) által összegzett érzelmekkel együtt. Ebben a megközelítésben a nyelvtanulót egy utazóhoz hasonlítják, aki folyamatos fejlődésen megy át az „utazás előtti” etnocentrizmusból egészen odáig, hogy már empátiára képes „állampolgárrá” válik. A nyelvtanulás tehát olyan, mint egy utazás az idegen nyelv világába. A nyelvtanár feladata az útmutatás, hogy a tanulók meg tudjanak birkózni a nyelvi kulturális sokkal, és sikeres önálló nyelvhasználókká váljanak.

Érdekes témákat feszeget a kulturális félreértéseket bemutató alfejezet, amelyben a szerző megkülönböztet kulturális incidenseket, koccanásokat és konfliktusokat. Ezek mind eltérő súlyosságúak, viszont hosszú távon negatív

következményekkel járhatnak. Például hajlamosak leszünk az előítéletekre, ha idegen kultúrákkal találkozunk. Ezért kell a kulturális félreértéseket kezelni, amelyre kiváló eszközt szolgáltat Bennett, Bennett & Stillings (1977) *eLeMÉR* módszere. Ennek értelmében először leírjuk, hogy mit látunk, majd megmagyarázzuk az adott jelenséget, végül pedig értékeljük saját érzéseinket a tapasztalt dolgokkal kapcsolatban.

Az interkulturális kommunikatív kompetencia összetett fogalmával is megismerkedhetünk, amely magában foglalja az alábbiakat: idegennyelv-tudás és kommunikáció, árnyalt és megfelelő nyelvhasználat, kommunikációs módok kialakítása, különböző kultúrák közötti nyelvi és kulturális közvetítés, valamint további kultúrák és nyelvek tanulása. A bonyolult meghatározást és a rengeteg alkotóelemet egy rövid definíció keretében foglalta össze Deardorff (2011, 66. o.): az interkulturális kompetencia „*az interkulturális helyzetekben való hatékony és megfelelő viselkedés és kommunikáció*”. Az idegennyelv-tanulóknak azért van szükségük erre a kompetenciára, mert csak így válnak képessé más kultúrájú emberek megértésére, a velük folytatott tiszteletteljes kommunikációra, és saját kulturális identitásuk megszilárdítására. A soron következő fejezetek ezért a korábbiakban ismertetett készségek elsajátíttatására fókuszálnak, ezzel is segítve a nyelvtanárok munkáját.

A harmadik fejezet *Kulturális ismeretek* címmel került összeállításra, és elsőként az országismeret nyelvtanulásban betöltött szerepével foglalkozik. Olvashatunk úgynevezett civilizációs témakörökről, amelyek alapján megfelelő ismertető szövegeket tudunk készíteni a célnyelvi kultúra bemutatásához. E témakörök közé tartozik például a történelem, a földrajz, az ikonok, a híres emberek és helyek, a látványosságok, a hagyományok és ünnepek, a gazdaság, a tudományos eredmények, a művészet eltérő formái, a populáris kultúra, a célkultúra értékrendjei, a kulináris szokások. Léteznek viszont tabutémák is, amelyekről egyáltalán nem esik szó a nyelvórákon sem, mert konfliktust generálnának.

Az interkulturális kommunikáció további lényeges aspektusai közé tartozik a beszéd- és viselkedéskultúra. Az interakció módja, helye, a résztvevők társadalmi-kulturális háttere, viszonya, hozzáállása, valamint a beszédtema mind befolyásolják, hogy az adott kommunikációs helyzet formális, informális vagy semleges nyelvhasználatot és viselkedést kíván meg. Olyan kommunikációs helyzetek sorolhatók ide, mint az üdvözlés, a beszélgetés kezdeményezése, a társalgás módja, a véleménykérés és -kifejtés, az egyet (nem) értés vagy kritika megfogalmazása, a megbeszélés vagy vita menetének irányítása, a közbeszólás, kérés, panaszkodás, visszautasítás, dicséret, biztatás, elbúcsúzás. Ezek mind kultúránként eltérő nyelvhasználati és kommunikációs jellegzetességekkel

rendelkeznek, amit a nyelvtanároknak célszerű nyelvhasználati feladatokkal szemléltetni a diákjaik számára.

A kulturális ismeretek közé tartozik még a pragmatikai kompetencia is, amely a kommunikációs üzenetek szándékolt jelentésének a megértését jelenti, vagyis egy közlést az adott kontextus szerinti jelentésében értelmezzük.

A szerző kiemeli a kontextus szerepének fontosságát a jelentés megértésében, valamint kétféle szöveget különböztet meg: a teljesen egyértelmű jelentéssel bíró írói felelősségen alapuló szövegeket (pl. használati utasítás, ételrecept), és a nagyobb kreatív szabadságot biztosító olvasói felelősségen alapuló szövegeket (pl. szépirodalmi művek). Interkulturális kommunikáció tekintetében az írói felelősségű szövegek alkotására kell törekedni a félreértések elkerülése végett.

A nyelvhasználat tanulmányozásában szintén szerepet játszik a szociolingvisztika tudománya, amely a nyelv különböző változatait és a társas kontextusban előforduló nyelvhasználatot vizsgálja. A szerző autentikus példákon át szemlélteti, hogy a férfiak és nők, valamint az eltérő életkorú személyek között hogyan változik a nyelvhasználat. Emellett szó esik a dialektusokról, a szakmai csoportokra jellemző regiszterekről, a nemzeti variánsokról (mint amilyen a magyar kisebbségi nyelv is Kárpátalján).

Ha sikeresek akarunk lenni az idegennyelvi kommunikációban, akkor tisztában kell lennünk a nonverbális kommunikáció eszközeivel: hangszín, hangleadás, hangerő, testbeszéd, testtartás, mimika, szemkontaktus, gesztusok, öltözködés, személyes tárgyak, időkezelés, interakciós viselkedés. Eltérő kultúrákban ezek a tényezők nagy variabilitást mutatnak, amit már csak azért is kiemelkedően fontos figyelembe venni, mert a kommunikációs üzenetek több mint 65%-át a nonverbális jegyek teszik ki. Az idegennyelvhasználóknak tehát meg kell ismerkedniük egy másik kultúra nonverbális sajátosságaival, ha el akarják kerülni azt, hogy akaratlanul is bántóan viselkedjenek, vagy kulturális félreértésekbe keveredjenek.

A kultúrák közötti hasonlóságok és eltérések megértésében segítséget nyújtanak a kulturális dimenziók, vagyis egy adott közösség tipikus értékszemlélete, gondolkodási és viselkedési mintázatai. E dimenziókat négy nagy kategóriába sorolhatjuk, amelyek segítenek a kulturális különbségek logikai összefüggéseinek megértésében:

1) Az egyén és a többi ember viszonya – megkülönböztetünk kis és nagy hatalmi távolságú kultúrákat, individualista és kollektivista kultúrákat, maszkulin és feminin kultúrákat, specifikus és diffúz kultúrákat, teljesítményorientált és tekintélyorientált kultúrákat.

2) A hozzáállás és a körülmények szerepe – léteznek univerzális és partikuláris kultúrák, kötött és laza kultúrák, bizonytalanságot tűrő és

bizonytalanságot kerülő kultúrák, hosszú és rövid távra tervező kultúrák, semleges és érzelmi beállítottságú kultúrák, belső és külső indíttatású kultúrák.

3) Az idő szerepe – az időhasználat alapján elkülönítünk szekvenciális (monokronikus) és szinkronikus (polikronikus) kultúrákat.

4) A kommunikáció szerepe – a kommunikációs dimenziók szerint vannak magas és alacsony kontextusú kultúrák, direkt és indirekt kultúrák.

A kulturális dimenziók szintén fontos részét képezik az interkulturális kommunikációnak, mert a nyelvtanulók ily módon megérthetik, hogy milyen sok szempontból különbözhet egymástól két eltérő kultúrájú ember. Ha a nyelvtanárok egyaránt foglalkoznak a nyelvtanítás mellett a kulturális készségek fejlesztésével is, akkor diákjaikból előítéletektől mentes, nyitott gondolkodású, jó nyelvtudású idegennyelv-használó válik.

Ez azért is fontos, mert a kulturális dimenziók és a kultúránként eltérő gondolkodásmód nyomon követhetők a szövegszerkezet és szövegkezelés területén. Például az arab nyelvű szövegekben sok az ismétlés, a mellérendelő és a párhuzamos szerkezet, míg a kínai és japán nyelveken írt szövegek szerkezete a bevezetés – kifejtés – eltérő téma bevonása – konklúzió sémát követi, indirekt stílussal, közvetetten kapcsolódó gondolatokkal, analógiákkal. Az idegen nyelveken tanuló diákoknak tehát nemcsak helyes mondatokat kell alkotniuk, hanem a szövegek logikájára is oda kell figyelniük. Érdemes a nyelvórákon kitérni olyan szövegnyelvészeti jellemzők elemzésére és gyakorlására, amelyek hatást gyakorolnak arra, hogy mit és hogyan írunk. Ilyenek például a szöveg célja és célközönsége, a szöveg szerkezete, a műfaji sajátosságok, a gondolatok összekapcsolása, a koherencia, logika, kohézió, az érvek kifejtése és alátámasztása, a retorikai eszközök.

A nyelvtanulók szövegalkotási készségeit befolyásolják az anyanyelvük szövegalkotási hagyományai, hiszen egyes kultúrákban előnynek számít a korábban megírt szövegrészek forrásmegjelölés nélküli másolása, míg más írástradíciókban ez plágiumnak minősül. Kultúránként eltérő módon zajlik az írástanítás, más lépésekből áll az írás folyamata.

A negyedik fejezet az *Interkulturális attitűdök és készségek* címet kapta. Az attitűd nem más, mint a saját értékrendünktől való elvonatkoztatás, és annak elfogadása, hogy a világon számos eltérő elképzelés létezik, amelyekhez nyitottan és érdeklődve kell állnunk. A sikeres kultúráközi kommunikáció feltétele a kulturális diverzitás értékelése és elfogadása. Ha csak a saját meggyőződéseinkben hiszünk, kizárjuk magunkat az új gondolatok és nézetek megismeréséből. Ehhez azonban elengedhetetlen attitűd az előítéletmentesség.

Holló két csoportra osztotta az interkulturális kommunikációhoz szükséges készségeket: az új dolgok megértését és elemzését segítő tanulási készségekre,

és a kommunikációs készségekre. A tanulási, elemző készségekre azért van szükség, mert a nyelvet és a kultúrát is egy élethosszig tartó folyamat részeként sajátítjuk el. A nyelvhasználat és a viselkedési szokások is folyamatos változáson mennek keresztül, tehát lehetetlen mindent megtanulni. A kommunikációs készségek pedig lehetőséget adnak a kapcsolatteremtésre, az interkulturális közvetítésre, az előítéletek leküzdésére, az együttműködésre, pozitív attitűdök kialakítására.

Végszóként kapunk egy *Lezárás helyett* címmel ellátott részt, amely két táblázat formájában összefoglalja, hogy a kulturális ismeretek, attitűdök és készségek fejlesztésére milyen önállóan és nyelvtanórán is végezhető gyakorlatok léteznek. A könyvben emellett számos érdekes feladatot találhatunk a leírt témákhoz kapcsolódóan, amelyek elősegítik az új ismeretek feldolgozását, valamint fejlesztik az olvasók interkulturális kompetenciáját.

A jelen kutatást Magyarország Collegium Talentum Programja támogatta.

Irodalom

1. Acton, William R. – Walker de Felix, Judith, 1986. Acculturation and mind. In: Valdes, Joyce Merrill ed. *Culture Bound*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 20–32.
2. Bennett, Janet – Bennett, Milton J. – Stillings, Kathryn, 1977. *Intercultural communication workshop facilitator's manual*. Portland: Portland State University.
3. Canale, Michael – Swain, Merrill, 1980. Theoretical bases of communicative approaches to second language teaching and testing. *Applied Linguistics* 1/1: pp. 1–47.
4. Deardorff, Darla K., 2011. Assessing intercultural competence. *New Directions for Institutional Research* 149: pp. 65–79.
5. Enyedi Ágnes, 2000. Culture shock in the classroom. *novELTy* 7/1: pp. 4–16.
6. Hymes, Dell, 1972. On communicative competence. In: Pride, J. – Holmes, J. eds. *Sociolinguistics: Selected Readings*. London: Penguin Books.
7. Levine, Deena A. – Adelman, Mara B., 1993. *Beyond language – Cross cultural communication*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall Regents.
8. Seelye, Ned, 1993. *Teaching culture*. Lincolnwood, IL: National Textbook Company.

Váradí Krisztián

Váradí Krisztián, gyakornok. II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Filológia Tanszék; PhD-hallgató, Pannon Egyetem, Többnyelvűségi Nyelvtudományi Doktori Iskola. varadikrisztian98@gmail.com, ORCID: 0000-0001-7554-4158.

Вараді Крістіян, викладач-стажист. Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II, Кафедра філології. Добувач ступеня доктора філософії.

Університет Паннонії, Докторська школа мультилінгвізму.
varadikrisztian98@gmail.com, ORCID: 0000-0001-7554-4158.

Krisztián Váradi, trainee lecturer. Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education, Department of Philology. PhD student. University of Pannonia, Multilingualism Doctoral School. varadikrisztian98@gmail.com, ORCID: 0000-0001-7554-4158.